

<https://doi.org/10.15407/np.70.375>

УДК 070.482(477.82)“1926/1937”:[271.2+272/273]-64

Олександр Федчук,

протоіерей, кандидат історичних наук, проректор із наукової роботи,

Волинська духовна семінарія

вул. Драгоманова, 26, Луцьк, 43016, Україна

e-mail: ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Web of Science ResearcherID: JZC-7527-2024

НЕОУНІЯ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «УКРАЇНСЬКА НИВА»

Метою статті є аналіз публікацій луцької газети «Українська нива» (1926–1937) на тему розвитку у Волинському воєводстві неоунії. Методологія дослідження спирається на індукцію як можливість зробити загальні висновки про редакційну політику на основі аналізу окремих статей на цю тему. Аналіз і синтез, як методи наукового пізнання, допомогли виявити залежність появи тих чи інших газетних матеріалів від загальних тенденцій розвитку неоунії та її оцінки в суспільстві. Наукова новизна одержаних матеріалів полягає у тому, що вперше зібрано та проаналізовано публікації «Української ниви», в яких описується неоунія на Волині, а також визначено їх джерельний потенціал для дослідників цього релігійного руху.

Опрацювання зібраного матеріалу дає змогу зробити висновки про те, що «Українська нива» до проблем неоунії зверталася протягом 1927–1932 рр., присвячуючи їм по декілька матеріалів щороку. При цьому помітні тенденції до поступового погіршення ставлення редакції до неоунії, що відповідало й позиції Безпартійного блоку співпраці з урядом, який контролював газету, редаговану П. Певним.

Основним винуватцем появи на Волині неоунії видання вважало православну церковну владу, яка нехтувала духовними запитами українського населення. Виявлено, що з початком 1930-х років газета перестала висвітлювати розвиток окремих неоунійних осередків чи боротьбу з ними, акцентувавши увагу на з'ясуванні причин та наслідків поширення неоунії. Припинення публікацій на тему цього релігійного руху пов'язується з кризою його розвитку та відсутністю інформаційних приводів у вигляді нових гострих міжконфесійних конфліктів. Констатовано, що загалом публікації «Української ниви» не дають якісних матеріалів для реконструкції розвитку якихось окремих неоунійних

парафій на Волині, зате добре показують ставлення до цього руху всередині українських громадсько-політичних кіл воєводства.

Ключові слова: «Українська нива», неоунія, Петро Певний, Волинь.

Постановка проблеми. Часопис «Українська нива», як видання українських емігрантів, почав видаватися у Варшаві в 1926 р., а через два роки його редакція перебралася до Луцька, де посіла нішу друкованого органу Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ) та Волинського українського об'єднання (ВУО). Висвітлюючи різні сторони громадсько-політичного життя українців у Польщі, редакція не оминала й релігійних проблем. Однією з «гарячих» тем був неоунійний рух, що поширювався у Польщі з 1924 р., а наступного року з'явився й на Волині. Ідеться про релігійну течію, яка була покликана приєднати православних мешканців Польщі до католицтва за умови збереження православного (східного, візантійського) обряду богослужіння. Методи поширення неоунії, як і сама концепція цього руху, піддавалися критиці не лише з боку православних громадсько-політичних та релігійних діячів, а й навіть і в польсько-католицьких колах. Відтак пов'язані з неоунією теми неодноразово ставали предметом уваги «Української ниви», яка якоюсь мірою формувала серед волинян ставлення до цього релігійного руху.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні дослідники вже аналізували матеріали «Української ниви». Зокрема, варто згадати статті О. Гаврилюка [1], Н. Гатальської [2], М. Миць [9], С. Степанюк [21]. Однак ніхто з них не розглядав статті на тему неоунії. Загалом ця релігійна течія до останнього часу в Україні залишалася маловивченою. Можна відзначити статті В.-Й. Коваліва [4], Ю. Крамара [5, 6], М. Кучерепа [7], Р. Скакуна [19, 20], Н. Стоколос [22]. Однак аналіз міжвоєнної періодики, в якій висвітлювалася неоунія, досі проводив тільки О. Федчук, який розглядав на цей предмет офіційні православні видання 1920-х – 1930-х років, а також львівську газету «Діло» [27, 28].

Метою дослідження є аналіз публікацій луцької газети «Українська нива» (1926–1937) на тему розвитку у Волинському воєводстві неоунії.

Виклад основного матеріалу. Перші публікації на тему неоунії з'явилися в «Українській ниві» у 1927 р. Тоді декілька матеріалів було присвячено подіям, що відбувались у с. Крутнів Кременецького повіту, де священник Юстин Селецький певний час конфліктував із Волинською духовною консисторією, а потім повів за собою частину парафійан у неоунію. Причинами невдоволення священника та його парафійан став намір єпархіальної влади приписати Крутнів до парафії в Лопушному,

а також відмова у призначенні псаломщиком швагра настоятеля Федора Лопуховича. Також додалося й те, що отець Юстин тривалий час порушував церковну дисципліну ігноруванням викликів у консисторію та несплатою внесків, що укріпило єпархіальне начальство в намірах звільнити його з парафії.

Зацікавленість редакції ситуацією у Крутневі була викликана передусім наявністю конфлікту між місцевим населенням і православною духовною консисторією. Видання послідовно критикувало церковну владу, звинувачуючи її у свідомому ігноруванні запитів і побажань українського православного населення та підпорядкуванні інтересам російської еміграції. Конфлікт у Крутневі цілком підпадав під цю парадигму, тому «Українська нива» вирішила надрукувати на своїх шпальтах датований 21 квітня 1927 р. лист уповноважених села. Публікація супроводжувалася лише короткою редакційною ремаркою про те, що лист «досить влучно характеризує консисторські порядки на Волині й виявляє болячки нашого села, яке саме не в стані боротися з канцелярською рутинною й не знає, де ж нарешті шукати правди» [23].

У листі йшлося про несправедливе ставлення консисторії до о. Юстина Селецького, якого парафіяни називали добрим пастирем і рідним батьком, та призначення сюди псаломщиком особи, яка не знала уставу й не вміла співати, але була добре знайомаю благочинному. Про наміри селян підпорядкуватися католицькому біскупу не йшлося, хоча опубліковано було не всього листа.

Вдруге до крутнівських подій «Українська нива» звернулася в липні 1927 р., коли перехід частини парафії разом із настоятелем у неоунію вже відбувся. Редакція критикувала допис про Крутнів російської варшавської газети «За свободу» і пропонувала офіційній церковній пресі відвідати це село й на місці почути від селян, «як дійшли до життя такого» [26].

У наступних публікаціях на тему розвитку унії на Волині газета пояснила причини її появи в тому ж Крутневі, а також Дубечному та Красці Ковельського повіту, Гумнищі Горохівського повіту: «Причина масового переходу на унію полягає в духовенстві. Воно опустилося, гандлює вірою, а, приміром, в с. Краска навіть обрядів не виконувалося – не хрестилося, ані ховалося людей, бо “такса” для селян була зависока, а тому все відбувалося в порядку цивільному. Проповідей ніколи не виголошується, а відправлення Служби Божої переводиться в спосіб, кари гідний. На жалі населення митрополія одповідала, що священники “в порядку”» [8].

Варто зазначити, що на серпень 1927 р., коли було надруковано цей допис, на Волині діяло менше десяти неоунійних парафій і було приблизно

стільки ж священників, які перейшли з православ'я в унію. Попри те, що існувало ще кілька осередків, де з'являлися агітатори за неоунію, загалом не можна було сказати, що «обурений нарід масово переходить на Волині на унію слов'янського обряду», як зазначалося в цьому ж матеріалі. Тим більше необґрунтованою була заява про наявність відомостей, що «в самій Волинській єпархії зголосило перехід до унії понад 100 священників» [8]. Такі загалом безпідставні тези були покликані, вочевидь, не стільки свідчити про доволі умовні успіхи неоунії за її дворічне поширення на Волині, як підкреслити наслідки діяльності православної духовної влади.

У жовтні 1928 р., після призначення Волинським воєводою Генрика Юзевського, редакція «Української ниви» перебралася до Луцька. Новий воєвода розраховував на те, що очолювана Петром Певним редакція цього часопису зможе стати головним рупором польської влади на Волині [21, с. 43]. Тут варто зауважити, що в уряді доволі критично ставилися до ідеї неоунії, вважаючи, що цей проєкт може стати одним із інструментів непотрібної владі радикальної українізації населення східних кресів, як то було з греко-католиками Галичини. Натомість у вищих органах влади не приховували, що готові всіляко підтримувати пряме окатоличення українців, оскільки це означало б і їх ополячення [19, с. 224].

Як проурядова газета «Українська нива» виконувала на Волині й функції друкованого органу ББСУ, який навесні 1928 р. посів перше місце у виборах до сейму і сенату. Блок було організовано прихильниками лідера держави Юзефа Пілсудського, з яким тісно співпрацював і Г. Юзевський.

Після переїзду до Луцька редакційна політика «Української ниви» не змінилася, хіба ще більше уваги тут почали приділяти подіям, що відбувалися на Волині. Все це описувалося та аналізувалося в газеті з урахуванням поглядів уряду та з позицій підтримки дій воєводської влади. Майже в кожному номері знаходилося місце церковному життю на Волині. Редакція і надалі звинувачувала Варшавську митрополію та Волинську духовну консисторію у системних недоліках, які руйнували нормальне парафіяльне життя, сковували процес творення українських парафій і консервували в Церкві старі дореволюційні синодальні порядки. Водночас відтепер в «Українській ниві» отримали змогу ближче побачити ті церковні проблеми, які описувалися виданням і раніше.

Саме у цей час набирив обертів міжконфесійний конфлікт у с. Жабче Луцького повіту, де розгорнулася боротьба за місцевий храм між прихильниками неоунії та православ'я. Ще до кінця 1928 р. в «Українській ниві» з'явилися два невеликі дописи щодо розвитку подій у Жабчому.

В першому з них публікувались витяги з листа однієї з тамтешніх православних активісток Ксенії Дембицької, котра писала про поїздку разом із однодумцями до Варшави, де делегацію «уважно вислухав референт православного відділу в департаменті релігійних визнань». Водночас жінка скаржилася на неназваного сеймового посла, котрий був неуважний і заявив, що зі справ нічого не вийде, бо селяни звернулися до «єдинки» [3]. Необхідно пояснити, що «єдинкою» називали ББСУ, який мав перше місце у виборчих бюлетенях, від чого й пішла його назва. З допису К. Дембицької чітко видно, що публікація мала свої політичні завдання: по-перше, тут підкреслено чуйне ставлення до делегатів з Волині в урядовій установі, а по-друге, наголошено на байдужості парламентського представника політичного руху, який перебував в опозиції до ББСУ.

Увага самої «єдинки» до релігійних проблем мешканців волинського села була підкреслена редакцією часопису в наступній публікації на тему жабченських подій. У ній було зазначено, що до села приїхав і поспілкувався з його мешканцями сеймовий посол Йоахим Волошиновський, який представляв ББСУ. Селяни висловлювали сподівання, що він допоможе їм вирішити проблему з храмом. Примітно, що в обох публікаціях редакція не займала позиції жодної зі сторін конфлікту, але засуджувала як тих, хто привів до такої незгоди, так і тих, хто скористався нею. «Треба нарешті, щоб між православними та уніатами настала згода, а головне усунути ті нездорові впливи, які намагаються накинути селянам деякі особи з обох воюючих таборів. Селяни між собою дуже легко зговорилися б», – вважала редакція [18].

Невдовзі «Українській ниві» довелося реагувати на події в Жабчому гостріше, адже наприкінці лютого 1929 р. православні селяни на чолі зі священником Віталієм Сагайдаківським увійшли в запечатаний владою храм, зачинилися зсередини і перебували там майже тиждень, поки їх поліція не вивела силоміць. Вже на початку березня про інцидент написали багато польських періодичних видань, а згодом інформація поширилась закордоном. Репутаційна шкода, що її зазнала польська влада у зв'язку з подіями, які в деяких часописах називали «жабчинською трагедією», була очевидною. Одним із завдань проурядових видань став пошук інших винуватців, які вже давно були марковані «Українською нивою». Саме тоді вперше в газеті під своїм ім'ям про неоунію написав сам редактор П. Певний, який іще не раз повертатиметься до цієї теми. Редактор був переконаний, що до переходу частини селян в унію призвела церковна влада, яка ігнорувала духовні потреби українців. «Жабченська історія, то є сором для кожного православного, сором за тих зверхників, що такі історії викликають.

Але жабчинські історії будуть повторятися аж до того часу, поки московська ієрархія автокефальної православної церкви в Польщі не зрозуміє, що нарід... то є нарід, а не отара овець», – писав редактор [11]. Дісталось також і російським газетам Польщі, які детально описували перебування селян у зачиненому храмі, але нічого не написали про те, що спричинило конфлікт: «Зробили мучеників з жабчан, а про тих, хто до тієї справи призвів, хто весь час були “ситими”, що навіть земельку продавали, податочки збирали та “грибами-поганками” частували, – ані слова» [11].

Водночас П. Певний виправдовував дії влади, натякаючи, що все вирішилося б набагато легше, якби селяни «послухалися розумних заряджень воеводи». Та й самі обставини п'ятиденного перебування селян у неопалюваному храмі, без харчів та води, піддавалися сумніву: в «Українській ниві» припускали, що в церкву селяни зайшли з провіантом і вийшли звідти тоді, коли їжа закінчилася. Але з іншого боку, якщо селяни й голодували, то винятково – «через свою темноту» [11].

Доволі багато про події в Жабчому навесні 1929 р. йшлося у контрольованій Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО) львівській газеті «Діло». Хоча це видання й редагували галичани, греко-католики за сповіданням, там доволі відверто критикували неоунію як релігійне явище і католицьку ієрархію та цивільну владу за методи її розповсюдження. Оскільки ББСУ та УНДО були основними політичними конкурентами в боротьбі за українського виборця, в «Українській ниві» не могли не відреагувати на те, що в «ундівській» пресі головними захисниками православних селян із Волині називали греко-католицьких сеймових послів з Галичини. Великий аналітичний матеріал про це опублікував під назвою «Щури на паперті й у церкві» П. Певний, який на самому початку зазначив: «До жабчинської справи тепер примазалися різні політичні мишуриси, яким не залежить на добрі православної церкви, а ще менше їх обходить спокій селян жабчинської парафії... Жабчинською трагедією зацікавилися й галицькі уніати. Заговорила конкуренція, – чому не вони унію запроваджували, а хтось інший. Заграло “веселої” навколо Жабчого й УНДО» [14].

Оскільки опозиційна до влади світська преса змальовувала події в Жабчому передусім зі слів посла від УНДО Олександра Вислоцького, котрий справді побував у селі в день штурму церкви ⁶, на нього припала особлива частина критики. Зокрема, П. Певного обурювало те, що О. Вислоцький писав, наче селяни цілували йому руки й ноги: «Не діждете того,

⁶Звіт О. Вислоцького про події в Жабчому було опубліковано в «Ділі».

панове з Галичини; закороткі руки маєте! Православ'я вам не вдасться використати, як політичне знаряддя... Щастя Вислоцького, що селяни не знали, що він теж уніат. Вони-б йому заспівали тоді іншої. Та й дійсно, яка різниця між “ундівськими уніатами” й тими уніатами, яких ундівська преса називає “жондовими уніатами”⁷. Адже ж вони є... лише уніатами й обидва ці відлами визнають зверхність Риму, а ми, православні, вимагаємо, щоб нашу церкву очолював Собор та щоб у нас на Волині був свій єпископ-українець... Коли б цей єпископ був тут серед нас, то й до Жабчого не дійшло-б, бо він разом з парафіянами з'ясував би, справу про панотця, який робив утиски парафіянам. Та й панотці тоді були б певні, що ними не будуть бавитися в “чехарду” з Варшави, й сумлінніше ставилися б до своїх обов'язків. Усі мали б тоді спокій. Але хіба цим послам ходить про спокій» [14].

Редактор «Української ниви» звинувачував УНДО в тому, що їхні делегати поспішають «з людського нещастя виробити політичний капітал» і «з трагедії творять балаган». На закінчення П. Певний переконавав своїх політичних опонентів, що їм немає чого тут шукати: «Не тратьте на Волині зайвих сил і “спускайтеся на дно!”» [14].

У наступному випуску часопису редактор продовжив цю ж тему, але тепер уже зосередився на постаті сеймового посла від Радикальної партії Івана Власовського, який у деяких українських виданнях також ставав на захист селян із Жабчого. Петро Певний згадав І. Власовському те, що той 1 липня 1928 р. на нараді волинської інтелігенції у Варшавського митрополита Діонісія (Валединського) висловився на користь залишення митрополита на чолі Волинської єпархії, бо наразі важко там мати правлячого єпископа-українця. Саме це редактор назвав «початком Жабчинської трагедії» [15]. «Жабчинська трагедія, то є трагедія українського народу на Волині під главенством б. московських громадян, що не хочуть шанувати ані нашої культури, ані мови, ані тих традицій, якими живе український нарід... Чи знає це пан посол Власовський? З його слів виходить, що знає і то добре знає. Чому ж тоді посол Власовський не вдарили в Сеймі на сполох, чому посол мовчали так довго?», – дорікав П. Певний [15].

Декілька наступних місяців «Українська нива» не зверталася до подій у Жабчому, хоча там тривала боротьба селян за храм, ключі від якого так і залишалися у повітового старости. Проти православного священника

⁷ У «Ділі» віровизнавців неоунії називали «жондовими», тобто «урядовими» уніатами, чим підкреслювали те, що неоунію поширює уряд, що, проте, було далеким від правди.

та деяких селян було заведено низку кримінальних справ, штрафи накладали на православні богослужіння під відкритим небом. Через несплату штрафів поліція вилучила селянське майно. Про все це повідомлялося у тому самому «Ділі». Нарешті, у середині жовтня делегація із Жабчого разом із о. В. Сагайдаківським зуміла потрапити на прийом до президента Польщі Ігнатія Мосцицького, котрий розпорядився віддати церкву колишнім власникам – православним. Тільки після цього в «Українській ниві» знову повернулися до цієї теми. При тому, що неодноразові аудієнції у Г. Юзевського залишалися безрезультатними, в часописі переконували, що повернення в с. Жабче храму православним стало можливим «завдяки енергійній акції п. Генриха Юзевського, який, ознайомившись зі справою Жабченської парафії, заінтервеновав, аби церкву в Жабчому було повернено православним» [24]. Тут же згадувався й останній прийом у воєводи, який заявив, що докладе необхідних зусиль, щоб до 1 листопада церкву було повернуто православним. Не зазначалося тільки, що цьому прийому передувала відповідна вказівка президента.

Доволі коротко редакція «Української ниви» згадала про освячення повернутої православним церкви у Жабчому 24 листопада за участі повітового старости. Зате й тут було акцентовано на висловлюванні присутніми вдячності польській владі, якій навіть виголошено многоліття [17].

Побутує думка, що тільки після подій у Жабчому воєводська влада остаточно переконалась у шкідливості для громадської безпеки неоунійного руху, оскільки в усіх місцях його виникнення на Волині відбувалися значні заворушення. Дійсно, хоча в 1930-х роках у Волинському воєводстві виникло ще близько десяти неоунійних парафій, жодного разу влада не дозволила новоявленим уніатам зайняти православний храм, хоча такі намагання фіксувалися. Це дало змогу уникнути нових гострих конфліктів, що, на перший погляд, позбавляло газети інформаційних приводів для нових публікацій про розвиток неоунії. Однак на початку 1930-х років в «Українській ниві» все ж було опубліковано низку матеріалів на цю тему, причому тільки зараз газета почала відверто критикувати неоунійний рух.

До прикладу, у серпні 1930 р. в «Українській ниві» порушили питання про поширення у польській пресі матеріалів з апологією унії на Волині. Симптоматичною у цьому відношенні було названо статтю – «Напад на уніатів на Волині», розміщену у «Варшавському кур'єрі». Подаючи її без змін «в інформаційних цілях», редакція луцького часопису зауважила, що «застерігає за собою голос в обороні православ'я на Волині» [30].

У статті «Варшавського кур'єра» йшлося про необхідність оточення опікою влади Уніатської Церкви на Волині, про незрозумілість рішення

на користь православних у Жабчому та про бездіяльність православного духовенства у боротьбі з сектантством і спрямування всіх зусиль на боротьбу з уніатами, хоча «православна людність ніде агресивно не виступала до цього часу проти уніатів» [30].

Свою відповідь на цю статтю редакція «Української ниви» надрукувала вже в наступному номері. Чи не вперше на сторінках цієї газети було відверто підкреслено, що неоунія, як і греко-католицька унія, «є цілком чужа й по духу нашої Церкви абсолютно неприємлима й ворожа». Більше того, неприйнятним неоунійний рух вважали і в багатьох суто польських колах, що підтверджувалося витягами з польських часописів, у яких зазначалось, що східний обряд лише роз'єднує католицтво, тоді як мешканців кресів необхідно «навертати на латинський обряд і робити їх стопроцентовими поляками». Наводячи такі міркування, висловлені у польських виданнях, редакція «Української ниви» мала на меті показати православним читачам, які плани щодо них виношують у польсько-католицьких колах, а тому застерігала «від легковаження релігійно-церковними справами, бо надходить дванадцята година» [29].

Наприкінці 1930 р. П. Певний став сеймовим посланцем від ББСУ, а згодом очолив новостворене ВУО, при цьому залишившись видавцем «Української ниви». У 1931 р. він опублікував тут кілька викривальних матеріалів про «перельотів», як називали священників східного обряду, котрі перейшли в унію із Православної Церкви. Майже всі вони ославили себе аморальною поведінкою і стали одними з головних чинників швидкого розчарування неоунією у суспільстві і формування негативного ставлення до неї з боку воеводської влади. «Обсервуючи нову унію Католицького Костьолу, яку побудовано на “перельотчиках”, приходиш до висновку, що католицькому проводові в Польщі залежить лише на тому, щоб знесилити православ'я, яке до цього часу в Польщі не користує з повноти всіх прав ні в середині, ні назовні, як зібрання вірних, – писав редактор у першій із цих статей. – Для руйнування православ'я Римо-католицький Костьол пустив, як авангард, той елемент, що його по аморальності або просто за розходження з кримінальним кодексом поставлено по-за шереги православної церковної громадськості. Розуміється, що до цього елементу з презирством ставляться й католицькі єпископи, бо католицький єпископат у Польщі складається з високоосвічених людей, а до того ще й відповідної моральної якості... Фактом є те, що ці “перельотчики” компрометують як православне церковне управління, так і Римо-католицький Костьол. Очевидно, що управління в Римі в даному випадкові стало жертвою якоїсь помилки або непоінформованості» [12].

Петро Певний згадував про зустріч із «перельотом» під час однієї зі своїх депутатських поїздок по Волині. Тоді цей священник сказав йому слова, які посол навів у статті: «Унія східного обряду підлягає лише католицьким єпископам у своїх дієцезіях, і єпископу Чарнецькому⁸ вже немає з чим звертатися до українського народу, бо цей східний обряд несе ту ж саме московщину, що й росіяни несли з церковного управління Православної Церкви. Національного моменту в цій унії немає. Наставляється ксьондзів на східний обряд, ксьондзів – не уніатів з Галичини, а католиків, і вони мають бути панотцями від унії... Ні про які собори та участь мирян в управлінні не може бути й мови. Авжеж знаєте самі, яка дисципліна в Католицькій Церкві... Коли б на Волині або Поліссі був православний єпископ-українець, упав би до ніг його і в сльозах вимолив би собі пробачення. Просив би знову, щоб прийняли мене до лона Православної Церкви, та вже гонор не дозволяє, та і без хліба боюся залишитися. Ох, ніхто не знає, як тяжко від віри батьків відходити! Якби знали про ці переживання інші, не пішли б вони цим шляхом» [12].

Відтак П. Певний знову порушив питання про реформування церковного життя та призначення на Волинську кафедру єпископа-українця. «Церковне управління повинне зрозуміти, що село на Волині сьогодні має свої кадри середняцької інтелігенції, якій болить справа збереження душі українського народу від розтління її безбожництвом. І тому може статися те, чого навіть і не сподівається церковне управління. А саме, що населення піде за освіченими правдивими ксьондзами, що приймуть східний обряд у цілях рятування українського народу від безбожництва, бо те безбожництво може загрожувати й самому католицизму в Польщі. І хто знає, чи не цією думкою викликано відкриття католицьким управлінням у Дубні семінарії східного обряду», – стверджував редактор [12].

У наступній статті на прикладі колишнього ректора Волинської духовної семінарії протоієрея Петра Табінського, котрий також прийняв унію, але ніколи не служив українською мовою, П. Певний писав про «перельотів» як церковних діячів, які в унії виконували завдання зросійщення релігійного життя у Польщі [13].

Хоча протоієрей П. Табінський і не займався поширенням неоунії на Волині, виїхавши після акту конвертитства у Львів, де працював у богословській академії, його вплив на неоунійний рух не можна заперечити як з огляду на винятковість постаті Табінського серед інших «перельотів»,

⁸ Єпископ Микола Чарнецький був Апостольським візитатором уніатів Волині, але підпорядковувався Луцькому католицькому єпископу.

так і через його апологетичні праці на користь унії. Саме тому в «Українській ниві» у 1932 р. з'явилася велика стаття з критичним розбором деяких праць колишнього ректора православної семінарії, написана, вірогідно, Іваном Власовським (підписана «І. В.») [17].

Якщо власних репортажів із неоунійних осередків Волині в «Українській ниві» не було з початку 1930-х років, то огляди статей інших видань на тему неоунії все ще з'являлися. Два таких матеріали опубліковано в часописі на початку 1932 р. Вони були покликані переконати православних читачів луцького часопису в тому, що навіть у польських колах багато хто усвідомлював недоліки поширення неоунії. Зокрема редакцію зацікавив опублікований у краківській газеті «Час» звіт єзуїта О. Урбана про стан неоунії в Польщі. За свідченням автора, близько половини «перельотів» уже повернулися до православ'я, причому для частини з них перехід до унії був фікцією. Тепер же, за словами Урбана, уніатське духовенство вербувалося з католицького кліру, було трохи василіанів та ксьондзів з Галичини. У доповіді визнавалося, що унійна акція викликала спротив усіх польських світських чиновників і частково самого духовенства. Уряд донедавна ставився до неоунії прохолодно, але тепер міністр освіти та релігійних справ висловився на її рахунок відверто неприхильно. Всі національно свідомі народні верстви також виступали проти унії, бо вона вела до полонізації. Під час дебатів по доповіді також висловлювалися думки про шкідливість неоунії інтересам польської держави [25].

У березні 1932 р. «Українська нива» звернула увагу на статтю «Унійна акція на східних кресах», опубліковану в щоденній газеті «Кур'єр поранній». Там було розвинуто тезу про русифікаторські завдання неоунії, а зокрема йшлося про відмову керівництва папської комісії «Pro Russia», яка курувала унію східного обряду, посилювати місію кадрами українського, білоруського чи навіть і польського походження. Замість цього перевага надавалася західноєвропейцям [10].

«Українська нива» й надалі приділяла увагу релігійним питанням, але проблем неоунії вже не торкалась. Головною причиною стала криза розвитку цього руху: протягом 1933–1939 рр. виникло тільки п'ять великих парафій на все Волинське воєводство. Кількість прихильників неоунії в селах, де вона з'явилася раніше, поступово зменшувалась. Загроза, що унія східного обряду зможе стати головною небезпекою для православ'я, відійшла в минуле. Також, через постійний контроль влади, не спостерігалось гостроти у взаєминах між прихильниками різних сповідань у нових неоунійних осередках. Отже, ця тема втратила актуальність і «Українська нива» зосередилася на інших питаннях релігійного життя волинян.

Водночас варто визнати, що доволі гострою залишалася обстановка у тих селах, де неоунія з'явилася ще в 1920-х роках і де її прихильники встигли, за певного потурання влади, захопити православні храми, які їм вдалося утримати за собою. Ідеться, зокрема, про села Дубечне та Краска Ковельського повіту, Цегів Горохівського повіту. Припускаємо, що ігнорування «Українською нивою» цих за давніх конфліктів було наслідком небажання піднімати проблеми, до появи яких так чи інакше була причетна цивільна влада, якій, до того ж, ніяк не вдавалося заспокоїти населення вказаних сіл.

У 1936 р. «Українська нива» була реорганізована, від її видання усунуто П. Певного, який продовжував залишатися сеймовим посланцем. При цьому газета залишилася органом ВУО, яке в 1938 р. замість «Української ниви» почало видавати «Волинське слово».

Висновки. Хоча «Українська нива» видавалася протягом 1926–1937 рр., матеріали про неоунію з'являлися в ній (кілька разів на рік) тільки з 1927 по 1932 р. Редакційна оцінка цього релігійного руху поступово трансформувалася з порівняно нейтральної у різко негативну. Це цілком відповідало позиції ББСУ, періодичним органом якого можна було вважати часопис. Основну частину полемічних матеріалів про неоунію підготував редактор газети П. Певний. Якщо спочатку єдиним винуватцем міжконфесійних конфліктів на Волині видання вважало православну ієрархію, яка нехтувала правами і потребами українського православного населення, то згодом звинувачення почали висувати й католицькій ієрархії. Окремого осуду на сторінках видання зазнавало й волинське духовенство, яке переходило з православ'я в унію. «Українська нива» акцентувала окрему увагу лише на конфліктних ситуаціях у волинських селах Жабче та Крутнів, де наприкінці 1920-х років відбувалися заворушення на релігійному ґрунті. Всі матеріали 1930-х років стосувалися загального аналізу неоунійного руху чи огляду статей польських видань на цю тему. Припинення висвітлення проблем неоунії на сторінках часопису варто пов'язувати із поступовим занепадом руху, який переставав сприйматися як основна загроза для розвитку Православної Церкви. Загалом публікації «Української ниви» дають змогу добре зрозуміти загальні тенденції ставлення до неоунії українських громадсько-політичних кіл на Волині, але мало інформують про розвиток руху в окремих осередках його поширення.

Список бібліографічних посилань

1. Гаврилюк О. Н. Суспільно-політична історія Волині 1927–1932 рр. (на матеріалах газети «Українська нива»). *Минуле і сучасне Волині. Краєз-*

навство: історія, здобутки, перспективи : (тези доп. та повідомл. II регіон. і VI обл. іст.-краєзн. конф.). Луцьк, 1992. С. 65.

2. Гатальська Н. Клуб «Рідна хата» у Володимирі-Волинському (за матеріалами газети «Українська нива» 1931, 1933–1935 рр.). *Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край* : матеріали IX Міжнар. наук. іст.-краєзнав. конф., 20–23 січ. 1998 р. / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки [та ін.] ; відп. ред. Г. В. Бондаренко. Луцьк, 1998. С. 99–100.

3. Дембицька К. Село Жабче. *Українська нива*, 1928. № 85–86. С. 3.

4. Ковалів В.-Й. Ліквідація неоунії в Луцькій дієцезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки*. 2007. Вип. 8. С. 271–288.

5. Крамар Ю. Неоунійний рух на Західній Волині у міжвоєнну добу (1921–1939). *Студії і матеріали з історії Волині*. 2015. С. 206–215.

6. Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період. *Науковий вісник ВДУ. Історичні науки*. 1998. Вип. 1. С. 68–73.

7. Кучерепа М. Неоунія на Волині. «*Да всі єдино будуть*». Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині. Луцьк – Володимир-Волинський, 2010. С. 134–141.

8. Луцьк. *Українська нива*. 1927. № 42. С. 2.

9. Миць М. Газета «Українська нива» як джерело до вивчення громадсько-політичного і національно-культурного життя Волині. *Матеріали ХІІІ наук. конф. проф.-викл. складу і студентів Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. Ч. 2. Луцьк, 1996. С. 35.

10. Московсько-ундівська акція на Волині. *Українська нива*. 1932. № 10–11. С. 3.

11. Певний П. Події в Жабчому. *Українська нива*. 1929. № 11–12. С. 6.

12. Певний П. Про католицизм, «унію перельотчиків» і можливий успіх унії, як боротьби з безбожництвом. *Українська нива*. 1931. № 29. С. 2.

13. Певний П. Про «перельоти» та вибрики перельотчиків. *Українська нива*. 1931. № 37. С. 2–3.

14. Певний П. Щурі на паперті й у церкві. *Українська нива*. 1929. № 15. С. 3.

15. Певний П. Щурі на паперті й у церкві. *Українська нива*. 1929. № 16. С. 2–3.

16. Підстави новоунійної акції. *Українська нива*. 1932. № 28–29. С. 2–3.

17. Посвячення церкви в Жабчому. *Українська нива*. 1929. № 47. С. 2.

18. С. Жабче, Луцького повіту. *Українська нива*. 1928. № 87. С. 4.

19. Скаун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939). *Ковчег. Науковий збірник з церковної історії*. Т. 5. 2007. С. 204–247.

20. Скакун Р. «Сторож братові своєму»: агентура органів безпеки СРСР у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 роках. *Ковчез. Науковий збірник з церковної історії*. Т. 8. 2018. С. 72–189.
21. Степанюк С. Часопис «Українська нива» в Луцьку (1928–1936 рр.). *Літопис Волині*. 2022. Ч. 26. С. 42–48. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.07>
22. Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 74–89.
23. Трагедія села. С. Крутнів, Кремянецького повіту. *Українська нива*. 1927. № 18. С. 2.
24. У Жабчому задзвонили дзвони. *Українська нива*. 1929. № 42. С. 2.
25. Унійна акція. *Українська нива*. 1932. № 6–7. С. 6.
26. Унія на Волині. *Українська нива*. 1927. № 33. С. 2.
27. Федчук О. Офіційна православна періодика 1920-х – 1930-х років як джерело з історії неоунії на Волині. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 66. С. 349–362. <https://doi.org/10.15407/np.66.349>
28. Fedczuk O. Transformation of Assessment of the Neo-Union Movement in Volhynia on pages of the Lviv-Based Dilo newspaper. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2023. Т. 123. S. 121–134. <https://doi.org/10.31743/abmk.15969>
29. Хто підтримує унію. *Українська нива*. 1930. № 33. С. 2.
30. Хто підтримує унію. «Напад на уніятів на Волині». *Українська нива*. 1930. № 32. С. 2.

References

1. Havryliuk, O. N. (1992). *Suspilno-politychna istoriia Volyni 1927-1932 rr. (na materialakh hazety "Ukrainska nyva")* [Socio-political history of Volyn 1927-1932 (based on the materials of the newspaper Ukrainian Niva)]. (p. 65). *Mynule i suchasne Volyni. Kraieznavstvo: istoriia, zdobutky, perspektyvy – Volyn' Past and Present. Local Studies: History, Achievements, Prospects*. Lutsk [in Ukrainian].
2. Hatalaska, N. (1998). Klub "Ridna khata" u Volodymyri-Volynskomu (za materialamy hazety "Ukrainska nyva" 1931, 1933-1935 rr.) [Club "Native House" in Volodymyr-Volynskiy (according to the materials of the newspaper Ukrainian Niva 1931, 1933-1935)]. In *"Volyn' Past and Present. Oleksandr Tsynkalovskiy and the Region"*. *Proceedings of the 9th Scientific, Historic and*

Local Studies International Conference, 20-23 January 1998 (pp. 99-100). Lutsk [in Ukrainian].

3. Dembytska, K. (1928). Selo Zhabche [Zhabche village]. *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 85-86, 3 [in Ukrainian].

4. Kovaliv, V.-Y. (2007). Likvidatsiia neounii v Lutskii diietsezii [Liquidation of the Neo-Union in the Lutsk Diocese]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Istorychni nauky – Academic Papers of the National University of Ostroh Academy. Series: Historical Sciences*, 8, 271-288 [in Ukrainian].

5. Kramar, Yu. (2013). Neouniinyi rukh na Zakhidnii Volyni u mizhvoiennu dobu (1921-1939) [The Neo-Union movement in Western Volyn in the interwar period (1921-1939)]. *Studii i materialy z istorii Volyni – Studies and Materials on Volyn History*, 206-215 [in Ukrainian].

6. Kramar, Yu. (1998). Problema neounii na Volyni u mizhvoiennyi period [The problem of Neo-Union in Volyn in the interwar period]. *Naukovi visnyk Volynskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Istorychni nauky – Scientific Herald of Volyn State University. Series: Historical Sciences*, 1, 68-73 [in Ukrainian].

7. Kucherepa, M. (2010). Neouniia na Volyni [Neo-Union in Volyn]. In «*Let's all be united!*». *Proceedings of the International scientific conference on the History of Greek Catholic Church in Volyn* (pp. 134-141). Lutsk – Volodymyr-Volynskyi [in Ukrainian].

8. Lutsk [Lutsk]. (1927). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 42, 2 [in Ukrainian].

9. Myts, M. (1996). Hazeta «Ukrainska nyva» yak dzherelo do vyvchennia hromadsko-politychnoho i natsionalno-kulturnoho zhyttia Volyni [The newspaper Ukrainian Niva as a source for studying the socio-political and national-cultural life of Volyn]. In *Proceedings of the 42nd Scientific Conference of Teachers and Students of Volyn State University named after Lesia Ukrainka* (Vol. 2, pp. 35). [in Ukrainian].

10. Moskovsko-undivska aktsiia na Volyni [Moscow-UNDO action in Volyn]. (1932). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 10-11, 3 [in Ukrainian].

11. Pevnyi, P. (1929). Podii v Zhabchomu [Events in Zhabchy]. *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 11-12, 6 [in Ukrainian].

12. Pevnyi, P. (1931). Pro katolytyzym, “uniiu perelotchykiv” i mozhlyvyi uspih unii, yak borotby z bezbozhnytstvom [On Catholicism, the “flyers’ union” and the possible success of the union as a means of combating atheism]. *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 29, 2 [in Ukrainian].

13. Pevnyi, P. (1931). Pro “pereloty” ta vybryky perelotchykiv [On “flights” and antics of fliers]. *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 37, 2-3 [in Ukrainian].
14. Pevnyi, P. (1929). Shchuri na paperti y u tserkvi [Rats on the porch and in the church]. *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 15, 3 [in Ukrainian].
15. Pevnyi, P. (1929). Shchuri na paperti y u tserkvi [Rats on the porch and in the church]. *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 16, 2-3 [in Ukrainian].
16. Pidstavy novouniinoi aktsii [The grounds of the New Union action]. (1932). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 28-29, 2 [in Ukrainian].
17. Posviachennia tserkvy v Zhabchomu [Consecration of the church in Zhabchy]. (1929). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 47, 2 [in Ukrainian].
18. S. Zhabche, Lutskoho povitu [Will. Zhabche, Lutsk District]. (1928). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 87, 4 [in Ukrainian].
19. Skakun, R. (2007). “Nova uniiia” u Druhii Rechi Pospolytii (1924-1939) [«New Union» in the Second Polish Republic (1924-1939)]. *Kovchek. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii – Ark. Collection of studies in the Church History*, 5, 204-247 [in Ukrainian].
20. Skakun, R. (2018). “Storozh bratovi svoiemu”: ahentura orhaniv bezpeky SRSR u seredovyshchi hreko-katolytskoho dukhovenstva v 1939-1941 rokakh [“Watch over your brother”: the agency of the security agencies of the USSR among the Greek Catholic clergy in 1939-1941]. *Kovchek. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii – Ark. Collection of studies in the Church History*, 8, 72-189 [in Ukrainian].
21. Stepaniuk, S. (2022). Chasopys “Ukrainska nyva” v Lutsku (1928-1936 rr.) [The magazine Ukrainian Niva in Lutsk (1928–1936)]. *Litopys Volyni – Volyn Chronicle*, 26, 42-48 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.07>
22. Stokolos, N. (1999). Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923-1939 rr.) [Neo-Union as an experiment of the Eastern policy of the Vatican in Poland (1923-1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 4, 74-89 [in Ukrainian].
23. Trahediiia sela. S. Krutniv, Kremianetskoho povitu [The tragedy of the village. The village of Krutniv, Kremyanetsky district]. (1927). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 18, 2 [in Ukrainian].
24. U Zhabchomu zadzvonyly dzvony [Bells rang in Zhabche]. (1929). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 42, 2 [in Ukrainian].
25. Uniina aktsiia [Union action]. (1932). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 6-7, 6 [in Ukrainian].
26. Uniia na Volyni [Union in Volyn]. (1927). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 33, 2 [in Ukrainian].

27. Fedchuk, O. (2022). Ofitsiina pravoslavna periodyka 1920-kh - 1930-kh rokov yak dzherelo z istorii neounii na Volyni [The official orthodox periodical of the 1920s and 1930s as a source of the history of the Neo-union in Volyn]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 66, 349-362 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.66.349>

28. Fedczuk, O. (2023). Transformation of Assessment of the Neo-Union Movement in Volhynia on pages of the Lviv-Based Dilo newspaper. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 123, 121-134. <https://doi.org/10.31743/abmk.15969>

29. Khto pidtrymuie uniiu [Who supports the union]. (1930). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 33, 2 [in Ukrainian].

30. Khto pidtrymuie uniiu. “Napad na uniiativ na Volyni” [Who supports the union. “Attack on Unionists in Volyn”]. (1930). *Ukrainska nyva – Ukrainian Field*, 32, 2 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.01.2024.

Oleksandr Fedchuk,

archpriest, PhD (History), vice-rector for scientific work of the Volyn Theological Seminary

26 Drahomanova St., Lutsk 43016, Ukraine

e-mail: ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Web of Science Researcher ID: JZC-7527-2024

Neo-Union on the pages of *Ukrainian Niva* Newspaper

The article deals with analysis of the Lutsk newspaper *Ukrainian Niva* (*Ukrainian Field*) publications (1926-1937) on the topic of the neo-Union development in the Volyn Voivodeship. Analysis and synthesis, as methods of scientific research, helped to reveal the dependence of the appearance of certain newspaper materials on the general trends in the development of neo-Union and its assessment in society. The scientific novelty of the obtained materials lies in the fact that for the first time the publications of *Ukrainian Niva*, which described the neo-Union in Volyn, were collected and analyzed, and their source potential for researchers of this religious movement was also determined. The processing of the collected material allows us to draw conclusions that *Ukrainian Niva* addressed the problems of the neo-Union during 1927-1932, devoting to them several materials each year. At the same time, there were noticeable trends towards a gradual worsening of the attitude of the editors towards the neo-Union, which also corresponded to the position of the non-Party Bloc of cooperation with the government, which controlled the newspaper copyread by P. Pevnyi. The main causer of the neo-Union appearance in Volyn was considered by the publication to be the Orthodox

Church authorities, which neglected the spiritual needs of the Ukrainian population. It was revealed that from the beginning of the 1930s, the newspaper stopped covering the development of certain neo-Union centers or the struggle against them, focusing on clarifying the causes and consequences of the neo-Unionism spread. The publications cessation on the topic of this religious movement is connected with the crisis of its development and the lack of informational reasons in the form of new acute inter-religious conflicts. It was ascertained that, in general, the publications of *Ukrainian Niva* do not provide quality materials for the reconstruction of the development of some neo-Union parishes in Volyn, but they show the attitude towards this movement within the Ukrainian social and political circles of the Voivodship.

Keywords: *Ukrainian Niva*, neo-Union, Petro Pevnyi, Volyn.